

DESPRE SPECIFICUL ABDUCTIV AL CATEGORIILOR FILOSOFICE

Viorel Guliciuc

Intrucat se constituie si functioneaza pe baza limbajului natural, filosofia nu de alte sau de noi cuvinte are nevoie, ci de alte, (noi) ganduri, idei.

Din perspectiva abductiva, aceasta inseamna, pana la urma, ca originalitatea filosofiei este direct dependenta de capacitatea de a impune noi trame sau, mai adesea, de a propune noi interpretari ale tramelor vechi.

Pe de alta parte, *in limbajul filosofiei, elementele apartinand vocabularului strict filosofic, se amesteca si interactioneaza cu cele ale vocabularului comun, ceea ce s-a si incercat a se scoate deja in evidenta atunci cand s-a atras atentia asupra fenomenului de expansiune designativa pe care il suporta lexemele "specific" filosofice, la contactul si sub presiunea acelor apartinand limbajului obisnuit.*

Ceea ce este important de retinut e ca incercarea de analiza a limbajului si terminologiei filosofice poate fi propusa si din perspectiva abductiva.

"Daca specificul semioticii este de a se ocupa de structurarea figurilor cunoasterii (lingvistice, narative, estetice, argumentative, etc.) orice text filosofic, in calitate de interpretare a lumii ca totalitate, este deja o activitate esentialmente semiotica, iar tratamentul pe care-l postuleaza va fi, in mod necesar, de aceeaasi natura, in acelasi timp semiotic si filosofic. Caci semiotica si filosofia

DESPRE SPECIFICUL ABDUCTIV AL CATEGORIILOR FILOSOFICE

au în comun faptul că nu suportă niveluri «meta» sau «secunde»", scrie Ivan Almeida [1:42]

Cu excepția refuzului de a admite nivelele "meta", pentru demersurile semiotic sau filosofic, se poate spune că autorul danez surprinde corect legătura dintre semiotica și filosofie, ca arte interpretative sau, mai bine, ca *activități interpretative*.

În efortul său teoretico-metodologic, autorul citat apelează la trei liste lexicale, pe care, mai apoi, le analizează:

- 1) «joc», «desert», «bun», «cer», «rosu», «a dori»
- 2) «neutron», «hexaedru», «erezie», «dieza», «metonimie», «deflație»;
- 3) «deci», «semnifica», «obiect», «adevărat», «teorie», «identice»" [1: loc. cit].

Astfel, "termenii primei liste au drept caracteristică de a putea fi folosiți înainte de a fi definiți. Regulile uzajului lor se induc din aplicațiile lor concrete, și este posibil de ați petrece întreaga viață utilizându-le corect, fără a ajunge să găsești o regulă... Dar este important să nu te înșeli asupra punctului de vedere: aceasta nu se datorează faptului că acești termeni sunt polisemici (semnificația cuvântului «joc» e, până la urmă, destul de univocă). Noțiunea pe care o comportă este de natură complexă. Dacă folosim și numim fără dificultate asemenea noțiuni, dar ajungem, atât de greu, să le definim, aceasta se întâmplă deoarece învățarea lor se face prin aproximații prototipice, implicând valori «prin definiție» sau urmând «aere de familie». De exemplu se știe că joc e ceva comun între șah, bridge, fotbal, etc..." [1:42-43].

Asa cum oricine poate constata, discursul filosofic nu este strain de utilizarea unor asemenea notiuni care, in sensul deplin al cuvantului, au atat designatie, cat si denotatie. Acest fapt este menit sa influenteze nu numai coordonarea semnificatiilor tuturor tipurilor de notiuni utilizate in cadrul unui discurs filosofic, ci si cooperarea interpretativa a diferitelor instante ale acestuia.

"In schimb, termenii celei de-a doua liste au nevoie de a fi definiti, inainte de utilizare si nu pot fi intelesi decat prin raportare la o teorie care ii forjeaza sau ii defineste in mod axiomatic, adica a priori" [1: 43].

Se pune problema diferentelor dintre notiunile apartinand primelor doua liste. in aceasta privinta, *"se poate spune ca, cunoasterea postulata de prima lista este de tip «pragmatic» (a nu se confunda cu «empiric»), in timp ce, pentru cea de-a doua, ea va fi «teoretica». Nu toate notiunile teoretice sunt in mod necesar «stiintifice» (muzica posedea o teorie fara a fi, prin aceasta, o stiinta), ci, in principiu, nu exista stiinta fara acest al doilea tip de notiuni. O stiinta se naste dintr-un gest care decupeaza realitatea in unitati teoretice numite obiecte. Acestea se determina prin relatie, in interiorul unui sistem inchis si dispun de o lista limitata de trasaturi pertinente care le confera o definitie univoca. Aceasta definitie va echivala deci locului pe care-l ocupa aceste unitati in distributia sistemului. Avantajul logic al unei asemenea optiuni este de a putea privilegia inferentele deductive, care sunt singurele ce permit prevederea unui anumit grad plauzibil de certitudine" [1: 43].*

Discutia despre specificitatea celui de-al doilea tip de notiuni se transforma, astfel, intr-o discutie privind statutul semioticii in sine. *"Perplexitatea semioticii consta*

DESPRE SPECIFICUL ABDUCTIV AL CATEGORIILOR FILOSOFICE

in aceea ca ea isi da ca sarcina de a descrie tot ceea ce poate servi pentru a semnifica – in particular figurile cunoasterii noastre pragmatice: povestiri, conversatii, opere de arta, care sunt tot atat de complexe ca si capacitatea noastra de a trai asemenea situatii – si ca, in acelasi timp, ea aspira la a se defini ca stiinta, adica de a se baza pe sisteme inchise, pe postulate si liste de trasaturi pertinente. Riscul este acela ca, devenind un sistem teoretic (ceea ce este justificat) semiotica considera ca fiind la fel de teoretica experienta umana si atribuie semnificatiilor pragmatice definitii deductive. Idealul semioticii numite «structurale» este, in mod precis, de a putea sesiza orice semnificatie, pornind de la un efect de diferenta in interiorul unui sistem, adica prin abstragerea de trasaturi pertinente; intr-o anumita masura, «de a deduce» sensul in forme riguroase. Or, atunci cand aceasta rigoare se aplica la enunturi de tip teoretic, rezultatul este intr-un grad foarte inalt, satisfactor. in cazul enunturilor de tip pragmatic, in schimb, rigoarea devine reductie sterilizanta; aici ea lasa sa treaca printre ochiurile pertinentei exact ceea ce ar dori sa retina. Trebuie deci sa fie largita notiunea de stiinta, pentru a-i permite acesteia sa trateze, cu pretul unei pierderi in exactitate, natura calitativa a faptelor de semnificatie. Metoda potrivita nu poate fi, atunci, decat abductiva" [1:43-44].

Cel mai interesant pentru o tentativa de explorare semiotica abductiva a specificului discursului filosofic este cel de-al treilea tip de notiuni.

Ele sunt notiuni "care intervin atat in enunturile pragmatice, cat si in enunturi teoretice, fara a putea, totusi, apartine vreuneia dintre cele doua clase. Expresii cum sunt

cele prezente in a treia lista exista in orice stiinta, fara ca sa-i revina nici uneia sarcina de a le defini. Limbajul ordinar le utilizeaza in mod egal si cu aceleasi acceptiuni ca si limbajul teoretic, dar invatarea lor nu procedeaza prin prototipuri pragmatice. S-ar putea spune ca acesti termeni sunt «transcendenti» daca nu se intelege prin aceasta faptul ca ei «calatoresc». intr-o anumita masura, ei constituie reseaua de baza ce ne permite, pur si simplu, sa vorbim despre alte lucruri, atat in mod pragmatic, cat si in mod teoretic. Ele configureaza ceva de genul regulilor de joc ale oricarui limbaj posibil. Tot datorita lor, notiunile se configureaza in arhitecturi de gandire"[1:44]

Sa observam, mai intai, similaritatea concluziilor unor cercetari de filosofie privind cuvintele intemeietoare de lume si sens – cum sunt, de pilda, cele ale lui Constantin Noica¹ – si a celor de semiotica abductiva – cazul de fata.

Pe de alta parte, sa constatam ca termenii din cea de-a treia lista nu au decat denotatie si ca, de aceea, dificultatea reprezentarii lor e maxima. in al treilea rand sa observam frecventa sporita cu care aceste notiuni pot fi intalnite in discursul metafizic si respectiv in cel filosofic, in raport cu toate celelalte tipuri de discurs discriminate de Morris [3: 203 sqq.].

In aceste conditii, este firesc sa consideram, impreuna cu semioticianul danez citat aici, ca: "*a defini notiunile de tipul 3) este o sarcina filosofica. A spune ca filosofia nu poseda nici fapte, nici obiecte proprii, inseamna a spune ca nu exista nici o conditie, specific filosofica, care ar putea fi extrasa, pe baza unei liste de trasaturi pertinente. Altfel spus, filosofia nu este o alta forma teoretica de a decupa realitatea in fapte sau in obiecte*

DESPRE SPECIFICUL ABDUCTIV AL CATEGORIILOR FILOSOFICE

specific filosofice. Ea definește, mai degrabă, «ceea ce este» un fapt sau un obiect. Dacă științele «joacă» în interiorul limitelor pe care și le fixează, se poate spune, împrumutând formula lui J. Carse, ca filosofia «joacă» «cu» limitele înseși. Pentru acest joc, cu necesitate infinit, filosofia dispune, la plecare, doar de uzajul comun ordinar (pragmatic sau teoretic) al limbajului. Paradoxul sau consistă în a avea de definit, cu limbajul, cadrul conceptual care explică înseși condițiile oricărui limbaj. Rezultatul e ca fundamentele devin, astfel, fenomene, iar filosofia se diluează în semiotica...» [1: 44-45].

Or, în filosofie, uzajul comun al limbajului este mereu dublat, în special atunci când este vorba de notiuni aparținând celei de-a treia liste, de ceea ce a fost numit aici "proces de expansiune designativa".

"Intervine atunci o a doua operație care salvează originalitatea filosofiei: metaforizarea notiunilor de baza. În general, această metaforizare ia forma unui mecanism retoric numit «catahreză». El consistă în a atribui un nume deja folosit într-un anumit domeniu, unei notiuni care nu are nume propriu, ca atunci când se atribuie «picioare» mesei, «foi» hârtiei sau «aripi» avionului. Dar, odată descătușat de uzajul sau comun, limbajul nu-și pierde, prin aceasta, puternica sa tendință referențială. El va forja, atunci, lumi fictive, în interiorul cărora notiunile transcendente funcționează ca niște cvazi-obiecte («substanta», «accident», «subiect» etc.) Riscul – denunțat de Kant, Wittgenstein și filosofia analitică – este acela de a uita că asemenea notiuni procedeau la o simplă deplasare de termeni, în vederea explorării unui proces și ca, deci, ele

nu sunt nici notiuni onto-pragmatice, nici termeni teoretici ai unui sistem" [1:45].

Asa dupa cum arata Petru Ioan, cuvintele si conceptele denumesc: "*direct fapte, obiecte, evenimente reale, fizice, concrete*", in timp ce categoriile sunt "*notiuni primare, originare, fundamentale, nascute direct, imediat si nemijlocit din actul fundamental de cunoastere experimentală*" [4: 322]

Aceasta opinie pare a fi impartasita si de Emanuel Vasiliu atunci cand discuta raportul dintre concept si reprezentare [5: 19-20]. Tocmai datorita caracterului de *cvasi-obiecte* al notiunilor filosofice spunem ca discursul filosofic nu este atat unul fictional, cat unul "meta" sau, mai exact, *cvasi-fictional*.

Intr-adevar, daca in literatura fictionala obisnuita si mai ales in aceea SF se construiesc, efectiv, lumi posibile, vii, concrete, fenomenale, *in literatura filosofica procesul de constructie vizeaza nu atat posibilitatea, cat putinta* ⁱⁱ.

Ceea ce se dezvoltă in si prin discursul filosofic nu e atat o lume posibila propriu-zisa, cat explorarea putintei ei.

BIBLIOGRAFIE

ALMEIDA, Ivan - 1990: **L'interprétation abductive et le règles du raisonnable. Sémiotique et philosophie**; in: *Documents de Travail et pré-publications*, nr.197-198-199/1990, seria A, Centro Internazionale di semiotica e di Linguistica, Urbino

Heidegger, Martin - 1982: **Originea operei de arta**, Editura Univers, Bucuresti, (traducere de Gabriel Liiceanu si Thomas Kleininger)

DESPRE SPECIFICUL ABDUCTIV AL CATEGORIILOR FILOSOFICE

MORRIS, Charles - 1971: **Writtings on the General Theory of Signs**, Mouton & Publishers, Hague, Paris (ed. Th. Sebeock)

IOAN, Petru - 1987: **Perspective logice. Contributii la reconturarea unui profil disciplinar**, unimea, Iasi

VASILIU, Emanuel - 1995: **Elemente de filosofie a limbajului**, Editura Academiei Romane, Bucuresti

ECO, Umberto - 1982: **Tratat de semiotica generala**, Editura stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti

NOTE

ⁱ Este suficient de amintit fie si numai binecunoscuta sa introducere la antologia din gandirea lui Martin Heidegger – datorata lui Thomas Kleininger si Gabriel Liceanu si aparuta sub titlul **Originea operei de arta**, (Univers, Bucuresti, 1982) – intitulata **Meditatii introductive asupra lui Heidegger**, in care, filosoful de la Paltinis scrie: *“cuvantul, mai mult decat structurile de vorbire, daca acestea sunt doar formale, si mai mult decat semnale univoce, perfect definite si sigure ale limbajelor universale visate, spune ceva spiritului si ratiunii, nu doar intelectului, ingaduind mai mult decat informatie si intelegere: subintelesul, supraintelesul, intelesul si intelegerea adevarata care au loc intre subiecte si nu doar intre subiect si obiecte, fie ele chiar oameni manevrati ca obiecte”* [2: 10-11].

ⁱⁱ A se face diferenta, in raport cu "potenta" sau "posibilitatea". Referitor la eroarea referentialitatii, a se vedea si Umberto Eco, **Tratat de semiotica generala**, Editura stiintifica si Enciclopedica, Bucuresti, [7: 84].